

Zarobljeni u kretanju: o hrvatskoj dionici balkanskog koridora

Iz dana u dan sve više uznapredovalo ožičavanje Europske unije, toliki umrli pred njezinim granicama i na putu prema njima, jednako kao i toliki marginalizirani i obespravljani koji na rubovima njezina teritorija ili daleko od njih čekaju propusnicu ili priliku za život u njoj, razumljivo prizivaju predodžbe čvrstih granica i kompaktnog vanjskog štita, odnosno tvrđave Europe (usp. npr. Amnesty International 2014).¹ No, kako se to ističe u kritika-ma pojma tvrđave Europe (npr. Höning 2014: 132; Walters 2002: 567–568), granice Europe o kojoj je riječ – za razliku od neprobojnih zidina neke imaginarne tvrđave – porozne su i promjenjive, selektivno restriktivne, disperzirane, a ne samo stameno-obodne. One nastaju u međudjelovanju praksi, taktika i strategija osoba u migraciji, pravne regulative, političkih i drugih dogovora, vojnih i policijskih snaga, tehnologije, medija i javnog mnijenja. Te se granice neprestano premještaju, uspostavljaju i ukidaju, napuštaju i utvrđuju, materijaliziraju i dematerijaliziraju te se i u idealtipskom obliku međusobno poklapaju, nadopunjuju i potiru. Zalazeći u državne teritorije ili ih višestruko nadilazeći, te difuzne i stratificirane granice oblikuju neku vrstu stalno promjenjive zastrašujuće *žive klopke za nepoželjne*.

Ta je klopka za nas, kao i za tolike druge, u osnovi sve donedavno bila nevidljiva u svakodnevi. Ona nam prije *dugog ljeta migracije* 2015. godine (usp. npr. Kasperek i Speer 2015) nije bila raspoznatljiva u svojem pravom značenju ni u onim rijetkim situacijama u kojima smo svjedočile njezinom

¹ Za procjene broja umrlih na putu do Europe u 2015. godini v. npr. Brian i Laczko 2016: 5–12, za procjene stanja na rubovima EU, primjerice, u Grčkoj u listopadu 2016. v. npr. <http://www.refworld.org/country,COI,UNHCR,,GRC,,57f397094,0.html>. Vidi i mapu: <http://15years.morizbuesing.com/>. Za pregled broja osoba izbjeglih iz npr. Sirije u zemlje Bliskog istoka i sjeverne Afrike u svibnju 2015. godine v. npr. <http://www.refworld.org/country,UNHCR,,LBN,,56e7ba714,0.html>.

aktiviranju, kao kada je, primjerice, prije nekoliko godina iz vlaka kojim se jedna od nas vozila prema Ljubljani granična policija izvela tamnoputog mladića “zbog dodatne provjere”. Umjesto neke vrste izravne ili barem naknadne reakcije, taj je događaj u svojoj dekontekstualiziranosti izazivao tek nejasan osjećaj da se radi o susretu s onim što bi se zapravo moglo prepoznati kao europski aparthejd (usp. Balibar 2004: 121–122). Stoga naš osvrt na događaje u jesen i zimu 2015./2016. godine otvaramo kratkim pregledom nekih temeljnih smjerova izgradnje europskih granica kao prve razine manifestacije tog aparthejda. Nakon toga bavimo se posebnom formom granice uspostavljene u tom razdoblju, odnosno koridorom koji je u stalnoj mijeni pravila i smjerova prolazio državnim teritorijima i ubrzano kanalizirao kretanje više stotina tisuća izbjeglica, da bi se na kraju, govorimo li o hrvatskoj dionici, sveo na mjesto imobilizacije, mjesto iz kojega, kako se činilo, nema izlaza, a o čemu govorimo u posljednjem dijelu članka.

– Meni ti je pomalen dosta. Muka mi je dok se zamislim ka bo Šengen. Dobiju senzore ko zemejo f pamet či nekomo v prtlažniku srce kuca. Pa termovizijske kamere, pa sateliti, pa fronteks. Eh. Meni je sega toga dosta. A vi mlajši, vi bote se znajšli.

Kristian Novak (2016) Ciganin, ali najljepši. Zagreb: OceanMore

Kada Mađarska 15. rujna 2015. godine za izbjeglice zatvara svoje granice sa Srbijom, u našoj se neposrednoj okolini dešava ono što bismo mogli nazvati dramom granice, koja nam je donekle bila poznata iz prizora prelaska Egejskog mora, a zatim i iz vijesti s graničnih prijelaza u Makedoniji, Srbiji i Mađarskoj, koje su to ljeto dopirale do nas putem medija. Masovno transkontinentalno kretanje koje se, dakle, tog rujna iz Srbije preusmjerava na Hrvatsku i od tuda dalje grana prema hrvatsko-mađarskoj i hrvatsko-slovenskoj granici bilo je tada, ali i kasnije, popraćeno različitim oblicima izvanrednog stanja na samoj granici. Na hrvatsko-slovenskoj granici se, čemu smo mogle izravno svjedočiti, tih prvih dana zaustavlja više stotina, u pojedinim trenucima i preko tisuću, pa i više osoba, a usporedo na teren izlazi veći broj policajaca, mobiliziraju se komunalne službe i pokreću lokalne mreže solidarnosti. Na ničijoj zemlji na graničnom prijelazu Bregana/Obrežje, nedaleko od službenih rampi na ulazu u Sloveniju podižu se raznobojni šatori, postavljaju improvizirani štandovi, pokretni zahodi i dodatne ograde, dijeli

se hrana i odjeća. Mediji tih dana izvještavaju i o tome da je na obližnjem hrvatsko-slovenskom graničnom prijelazu Harmica/Rigonce jedan “muškarac pao u nesvijest od umora i dehidracije”, a drugi se “popeo na ogradu mosta i prijetio da će se baciti u rijeku Sutlu. [...] Čovjek je kazao da je očajan i da ne može više podnijeti ovu situaciju, da ne zna gdje će biti sutra i hoće li uopće igdje stići.”² Izbjeglice, kako su također prenosili mediji, prosvjeduju tražeći otvaranje granice, na Bregani i tijelima zaprečuju cestu. Aktivirani su policajci sa psima i interventne policijske snage, područje nadlijeću helikopteri, upotrijebljen je i suzavac (usp. npr. Lunaček Brumen i Meh 2016: 27–28). Tako je, dakle, krajem ljeta 2015. izgledao ulaz u svijet bez unutrašnjih granica ili Šengenland, kako ga je nazvao William Walters (2002). Postupno se, međutim, pred snagom izrečenih i neizrečenih zahtjeva onih koji su zaustavljeni, ali i onih koji tek dolaze, višestruki režimi granične kontrole barem privremeno urušavaju (v. Ladić i Vučko 2016: 17–18). Drugim riječima, ovi se granični prijelazi, kao i oni na srpsko-hrvatskoj granici prije njih, na jedno kratko vrijeme i za njih otvaraju.

Iako danas granice Šengenlanda, za razliku od prije petnaestak godina kada Walters piše svoj članak, ne obuhvaćaju sve države članice Europske unije (Walters 2002: 566) budući da su neke njezine novije članice, poput uostalom Hrvatske, teritorijalno izvan šengenskog prostora, osnovni su mehanizmi tog jedinstvenog “laboratorija” (Papadopoulos et al. 2008: 162) u principu identični. Šengenska granica u osnovi funkcionira kao granica središnjih zemalja Europske unije (Walters 2002: 566), njihova eksterna granica. Ta granica omeđuje teritorij koji nije podložan jednom, sveobuhvatnom političkom centru zbog čega se ističu njezina postnacionalna, regionalna (Walters 2002: 565), transnacionalna ili postliberalna (Papadopoulos et al. 2008: 162 et passim) ishodišta. No to ne znači, kako smo to svjedočili u razdoblju o kojem je riječ u ovom tekstu, da se pojedinačne, nacionalne granice unutar tog teritorija ne mogu lako i brzo aktivirati. Francuska je, recimo, već u lipnju 2015. godine intenzivirala sigurnosne kontrole na

² “U Bregani prosvjed i blokada; Izbjeglice s Harmice zahvalile humanitarcima; U Belom Manastiru više nema izbjeglica”, 20. 9. 2015., <http://slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/286908/u-bregani-prosvjed-i-blokada-izbjeglice-s-harmice-zahvalile-se-humanitarcima-u-belom-manastiru-vise-nema-izbjeglica>. Usp. npr. I. E. M./S. S./Hina, “Harmica zakrčena, Slovenci prskali sprejevima prema ljudima”, 18. 9. 2015., <http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/396968/Izbjeglice-i-dalje-stizu-u-Beli-Manastir-zupan-Sisljagic-se-cudi.html> i Hina, “Iz Tovarnika 28 autobusa migranata otišlo prema Mađarskoj granici; Kovacs: Hrvatska iznevjerila Mađarsku i EU”, 19. 9. 2015., <http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Iz-Tovarnika-28-autobusa-migranata-otislo-prema-madarskoj-granici-Kovacs-Hrvatska-iznevjerila-Madarsku-i-EU>.

granici s Italijom zbog čega su se stotine ljudi našle zarobljene u graničnom gradu Ventimiglia (Schwarz 2016: 257). Uskoro su slično postupile i druge zemlje među kojima i Njemačka koja u rujnu te godine, nekoliko tjedana nakon što je otvorila svoje granice za izbjeglice koji su slijedom Dublinske uredbe (prema kojoj se zahtjev za međunarodnom zaštitom, odnosno azilom u Europskoj uniji podnosi u zemlji ulaska) bili zaustavljeni u Mađarskoj (usp. Kallius et al. 2015), pojačala sigurnosne kontrole u željezničkom i cestovnom prometu s Austrijom (Schwarz 2016: 257–258). Osim toga, u istom su se razdoblju dijelovi granica unutar Europe ubrzano fizički utvrđivali, ožičavali i ograđivali. Žice i ograde danas stoga, osim što dijele pojedine zemlje Europske unije od susjednih država (npr. Grčku i Tursku, Bugarsku i Tursku), dijele i zemlje Unije, šengenske i ne-šengenske, poput Mađarske i Hrvatske ili Slovenije i Hrvatske, pa čak i unijske zemlje unutar Šengena, odnosno Austriju i Italiju te Austriju i Sloveniju (usp. Guild et al. 2016).³ Intenzitet s kojim su se utvrđivale postojeće i počele podizati napuštene granice sugerira da bi se ono što se nazivalo “izbjegličkom krizom” ili “migrantskom krizom” moglo razumjeti i kao “mahnito nastojanje EU i europskih nacionalnih država na kontroli, obuzdavanju i upravljanju (‘neodobrenim’) transnacionalnim i interkontinentalnim kretanjem ljudi” (New Keywords Collective 2016: 20).

U tom razdoblju Europska komisija Makedoniji i Srbiji, kao ne-unijskim državama duž rute kojom su se kretali izbjeglice, dodjeljuje i dodatna financijska sredstva namijenjena između ostalog i “učinkovitim odgovorom na migracijsku krizu” koji uz humanitarnu asistenciju uključuje i “upravljanje migracijskim tijekovima”, kao i “koordinaciju te prikupljanje podataka o migracijskim rutama”.⁴ Sve to vodi nas prema drugom važnom smjeru izgradnje granica Europske unije. Osim, dakle, onog smjera koji je fokusiran na eksterne granice poput spomenute šengenske, tu je i onaj koji se vezuje uz pojam eksteriorizacije granica, a koji podrazumijeva umnažanje procedura upravljanja granicom, daljnje prerađivanje koncepata suvereniteta, uz premještanje granica ponekad i daleko izvan teritorija Unije ili Šengena, pa i Europe (Cobarrubias et al. 2015: 23).⁵ Takva eksteriorizacija

³ U tom je razdoblju graničnu ogradu izgradila i Makedonija, ne-unijska država, a prema zemlji članici Europske unije, Grčkoj (usp. Bez nec et al. 2016: 22, 26).

⁴ Na: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5795_hr.htm.

⁵ Usp. npr. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/9880/factsheets-migration_en;http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hr/displayFtu.html?ftuld=FTU_6.5.4.html#_ftn1.

osim bezbrojnih formalnih i neformalnih, izravno ili posredno uz kontrolu migracija vezanih “politika susjedstva” i sporazuma Europske unije ili njezinih članica s ne-europskim državama (npr. sa sjevernoafričkim državama kao što su Libija ili Maroko) (usp. npr. Andersson 2014; Bialasiewicz 2012; Casas-Cortes et al. 2012) obuhvaća i izravno djelovanje Europske unije ili njezinih članica, a u vidu primjerice transnacionalnih policijskih operacija (npr. Operacija Hera u Mauritaniji i Senegalu) i strategija rane detekcije plovila na Mediteranu kojima se odgovornost za presretanje/spašavanje i pristajanje prebacuje na ne-EU zemlje (usp. npr. Cobarrubias et al. 2014). Pod eksteriorizaciju granica, odnosno procese menadžmenta granica i “daljinskog upravljanja” migracijama mogu se podvesti i različiti, za razumijevanje ove teme neizostavni dogovori Europske unije s Turskom, među njima i onaj iz ožujka 2016. godine kojim je zaustavljeno masovno kretanje prema zapadnim i sjevernim zemljama Europske unije iz tog smjera.⁶

Konačno, Europska unija granice za “nepoželjne” ne postavlja samo na rubove svojeg teritorija ili izvan njega, nego i u njegovoj unutrašnjosti, čime dolazimo do trećeg smjera izgradnje granica, njihove interiorizacije, odnosno uvlačenja i disperzije u unutrašnjost teritorija Unije. Takve interiorizirane granice dijelom su aparata za hvatanje kojim se, kako piše Federico Rahola slijedeći Gillesa Deleuzea i Felixa Guattarija, reteritorijaliziraju “deteritorijalizirane granice EU, čime se njihov teret prebacuje na arhipelag raspršenih točaka, od kojih je svaka manifestacija granice” (Rahola 2011: 99; usp. i Höning 2014: 134–135). Kao primjer manifestacije takve interiorizirane granice (usp. Schwarz 2016) izdvajamo situaciju kojoj je jedna od nas svjedočila prosinačke večeri 2015. godine kada je policija na minhenskom autobusnom kolodvoru privela tridesetčetnašnu grupu, *obitelj* s desetak malene djece koja se smjestila na gornji kat autobusa za Hamburg gdje je trebalo završiti njihovo višemjesečno putovanje od Afganistana do Europe. Brojnost grupe, jezik kojim su govorili, njihova skromna prtljaga, iznošena odjeća, sitnija tjelesna građa, tamnija put, vjerojatno i zeleni prsluci volontera koji su im pomagali da uđu u autobus, nešto od toga, sve to ili nešto drugo privukli su pozornost policajaca u civilu koji su pred sam polazak ušli u autobus i zatražili na pregled njihove dokumente. Nakon desetak minuta

⁶ Usp. izvještaje Europske komisije o “napretku u provedbi Izjave EU-Turska” za 2016. godinu (*First/Second/Third/Fourth Report on the Progress Made in the Implementation of the EU-Turkey Statement*) objavljene na https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/turkey_en.

“ilegalni” putnici su gotovo automatizirano, mirno i snuđeno, bez riječi izašli iz autobusa, a nešto kasnije po njih je došao i policijski mini bus.

Interiorizacija granica i graničnih kontrola u svakodnevici ne realizira se samo kroz policijske kontrole “sumnjivih” na mjestima poput kolodvora, ulice ili parka, nego i kroz derogaciju tih kontrola akterima svakodnevice: službenicima putničkih kompanija, zaposlenicima hotela i hostela, zabrinutim građanima. Tako se u veljači 2016. godine pri prijavi u neke zagrebačke hostele od osoba koje su procijenjene kao “sumnjivi migranti” slijedom uputa policije tražilo da uz identifikacijski dokument dodatno pokažu i rješenje nadležne policijske postaje prema kojem u zadanom roku moraju napustiti teritorij. Neki hosteli osobe bez tog rješenja jednostavno nisu primili, dok su se neki obratili policiji. Tih dana je, konačno, ulogu granice, zasigurno ne prvi puta, preuzeo i šalter za prodaju avionskih karata na zagrebačkom aerodromu. Našem poznaniku, mladiću iz Sirije, službenica Croatia Airlinesa te je veljače, naime, odbila prodati avionsku kartu bez obzira što je imao valjanu putnu ispravu s vizom koja mu je nakon godina razvojenosti i života u izbjeglištvu u Turskoj, putovanja preko Grčke, zatvaranja u kampu u Sloveniji i deportacije u Hrvatsku jamčila spajanje s obitelji u Nizozemskoj. Karta mu je, nakon intervencije granične policije, ipak prodana, a druga nam je službenica u obliku opravdanja rekla da avionske kompanije zbog mogućih novčanih kazni odlučuju tko može, a tko ne može kupiti kartu, “premda za to u stvari nisu osposobljeni”.

Interiorizacija osim ovih “svakidašnjih” prostora, koji u okviru postupanja policije ili drugih postaju mjestima stratifikacije, detekcije i isključivanja, obuhvaća i prostore koji su namijenjeni upravo kontroli migracija i isključivanju nepoželjnih. To su, ostanemo li pri eufemizmima važećih zakona (usp. npr. *Zakon o strancima* NN 130/11, 74/13), prihvatni centri za strance, odnosno kako ih se u praksi naziva: detencije. U tim se objektima, odnosno prostorima koji su dio točkaste i mobilne strukture reteritorijaliziranih europskih granica (Rahola 2011), zatvara i/ili za deportaciju priprema one koji, primjerice, u državni teritorij uđu bez odobrenja ili ostanu nakon što im je isteklo dozvoljeno vrijeme boravka. Dijelom je tog, kako ga William Walters (2002: 234; 2004: 243) naziva, “detencijskog arhipelaga”, sastavljenog od više stotina centara diljem Europe, i Prihvatni centar za strance u Ježevu.⁷ Inače izvan interesa javnosti, taj je djelić “bodljikave

⁷ Za geografiju detencijskih centara vidi karte na platformi Global Detention Project (<https://www.globaldetentionproject.org/>) i Migreurop (<http://closethecamp.org/>). U

Europe” (Perrin-Martin 1996 prema Razac 2009: 104–105) također postao nakratko vidljiviji u rujnu 2015. godine kada se, kako je rečeno, masovno i javno vidljivo kretanje izbjeglica preusmjerava na Hrvatsku. Mediji tada, između ostaloga, donose i snimke autobusa s izbjeglicama koji dolaze u Ježevu na registraciju. Oni prolaze kroz vrata sa željeznim šipkama i uz visoki betonski zid na vrhu obrubljen bodljikavom žicom idu prema drugim, istim takvim vratima smještenim dublje u unutrašnjosti.⁸ U priložima koji donose snimke ljudi zatvorenih iza dvostruke ograde Ježeva koji svojim kretanjama i riječima poručuju da ne žele biti s druge strane “žice”, taj se prostor i eksplicitno adresira kao zatvor.⁹

Eksterne, eksteriorizirane i interiorizirane granice o kojima je do sada bilo riječi dio su standardnog aparata režima kontrole migracija koji je postao vidljiviji tijekom jeseni i zime 2015./2016. godine. Kao odgovor na kretanje koje je, kako smo vidjeli, narušilo logiku i mehanizme eksterne granice, u istom se razdoblju formira poseban tip interiorizirane granice koja će uskoro, gledano iz perspektive Hrvatske i Unije, dobiti i eksterioriziranu dimenziju. Tada se u skladu s domopolitičkim taktikama (Walters 2004) u osnovi punktualnom obliku interioriziranih europskih granica (Rahola 2011: 96–97) pridružuje i onaj linijski – mreži detencijskih centara pridružuje se izbjeglički koridor. O tome kako se na hrvatskom teritoriju formirao taj koridor i koje su bile neke njegove osnovne značajke govorimo u nastavku.

Europskoj uniji je 2016. godine bilo u funkciji 260 detencijskih centara za strance, ukupnog kapaciteta više od 32 000 osoba (usp. npr. Arbogast 2016). U Hrvatskoj je trenutno u funkciji jedan detencijski centar, onaj u Ježevu u kojem je, prema podacima koje donosi Goranka Lalić Novak (2013: 149), u razdoblju od 1997. godine do 2012. godine prisilno boravilo 16 850 osoba. Prema godišnjim statističkim pregledima “temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada” koje Ministarstvo unutarnjih poslova objavljuje na svojim mrežnim stranicama od 2013. do 2016. godine u Ježevu su bile 1 892 osobe, čime bi ukupan broj osoba od stavljanja u funkciju tog objekta do danas bio 18 742.

⁸ Usp. “Pogledajte prve fotografije izbjeglica koje je Hrvatska primila”, 16. 9. 2015., <http://net.hr/danas/hrvatska/utociste-pogledajte-prve-fotografije-izbjeglica-koje-je-hrvatska-primila/#>.

⁹ Usp. “Izbjeglice šalju na ZV, a rekli im da mogu u Sloveniju”, 17. 10. 2015., <http://hr.n1info.com/a73027/Vijesti/Izbjeglice-salju-na-ZV-a-rekli-im-da-mogu-u-Sloveniju.html>.

- A kaj ako bo ih tuliko ka već namo mogli prek metati? – pitam.
- Bote nam došli pomoći?
- Či dojde do toga, onda takitak država prevzme biznis. Onda to već ne bo naša briga.

Kristian Novak (2016) Ciganin, ali najljepši. Zagreb: OceanMore

Masovno, vidljivo i, ovisno o zemlji, od države tolerirano, odobreno, potpomognuto ili organizirano kretanje izbjeglica prema sjevernim i zapadnim europskim zemljama od kasnog ljeta 2015. godine do zatvaranja granica u kasnu zimu 2016. godine, eventualno se u svrhu mapiranja, koje podrazumijeva apstrahiranje i pojednostavljivanje, može vizualizirati kao kanal, odnosno jednosmjernim strelicama koje vode jedna za drugom od Grčke, preko Makedonije, Srbije, Hrvatske, Slovenije, Austrije do granice s Njemačkom (usp. npr. Šelo Šabić i Borić 2016: 2). U praksi otisak tog kretanja nije bio jednosmjerni kanal, nego mreža putova koja, pogleda li se izbliza i u vremenskom tijeku, naznačuje kompleksnost dinamike odnosa između migracija i nastojanja na njihovoj kontroli u tom razdoblju.

Govorimo li o hrvatskoj dionici tog kretanja, ulasci i izlasci izbjeglica iz zemlje u prvim su se danima nakon spomenutog zatvaranja mađarsko-srpske granice u rujnu 2015. godine odvijali na različitim točkama. Nakon ulaska na teritorij mimo regularnog graničnog režima, što je podrazumijevalo i masovne ulaske mimo graničnih prijelaza ili regularnih kontrola i procedura na samom prijelazu, najveći se dio osoba vlakovima i autobusima u pratnji policije vodio u postojeće i *ad hoc* objekte za prihvat npr. već spomenuto Ježevo, ali i objekte u Zagrebu, Sisku, Čepinu, Luču kod Belog Manastira. Od tuda su organizirano ili samostalno odlazili dalje prema različitim točkama na mađarskoj granici, ali i prema Sloveniji, na prijelaze kod Harmice i Bregane gdje ih se, kako je već spomenuto, privremeno zadržavalo na eksternoj granici Europe do koje su željeli stići.¹⁰

Svega nekoliko dana po preusmjeravanju kretanja na Hrvatsku otvara se prihvatni centar tj. tranzitni kamp u Opatovcu te se na hrvatskom dijelu trase formira u cijelosti državno organiziran i zatvoren sustav tranzita izbjeglica s Opatovcem kao jedinim mjestom prijhvata i registracije. No, kretanje ni tada, suprotno očekivanom, ne poprima ustaljeni oblik stabi-

¹⁰ Usp. <http://www.policija.hr/main.aspx?id=220928>.

liziranog kanala. Kako se to vidi i iz obavijesti koje je u rujnu i listopadu objavljivalo Ministarstvo unutarnjih poslova na svojim internetskim stranicama, u kamp u Opatovcu izbjeglice su dolazili s različitih mjesta na granici i iz njega odlazi u različitim pravcima.¹¹ U Hrvatsku se iz Srbije ulazilo na područjima Tovarnika, Bapske, Strošinaca i drugdje, a izlazne točke su u “bizarnom obratu” (Kasperek 2016: 6) – uzme li se u obzir da je kretanje bilo preusmjereno kroz Hrvatsku zato što je Mađarska zatvorila granicu sa Srbijom – bile na mađarskoj granici, na područjima Baranjskog Petrovog Sela, Terezina Polja i Botova. Ova su područja u medijskim izvještavanjima usmjerenim na spektakl granice (usp. npr. De Genova 2002), prizore drame, očaja i kaosa, bila manje zastupljena u odnosu na ulazne točke i kamp, no za neke od njih, posebice za Botovo, postoje rijetki, ali za razumijevanje situacije relevantni zapisi i opisi.¹² Jedan od njih na upečatljiv način opisuje uigrani noćni prelazak granice na toj točki – nadrealni prizor “državnog krijumčarenja izbjeglica” (Moving Europe 2016) koji u pratnji hrvatske policije iz vlaka odlaze prema mađarskom teritoriju, na koji ulaze kroz uski prolaz u žičanoj ogradi odakle ih mađarski vojnici preko polja vode do vlaka koji će ih odvesti dalje u Europu.

Kada Mađarska sa 16. na 17. listopada zatvara granice za izbjeglice i s hrvatske strane, masovno kretanje izbjeglica u potpunosti se usmjerava prema Sloveniji, ostajući, međutim, i dalje raspršeno, pa i nepredvidivo te javno-skriveno, državno upravljano, policijski kontrolirano i usmjeravano. Izbjeglice se isprva, kako se izvještava na službenim stranicama Ministarstva unutarnjih poslova, odvodi prema graničnim prijelazima Macelj/Gruškovje i Mursko Središće / Petišovci te prijelazima Bregana/Obrežje i Trnovec / Središće ob Dravi, no i prema drugim mjestima koja se ne spominju u službenim javnim izvješćima.¹³ U sljedećim se danima množe mjesta na kojima izbjeglice prelaze iz Hrvatske u Sloveniju, ali o konkretnim lokacijama prijelaza tada saznajemo gotovo isključivo preko obavijesti i izvještaja na volonterskim platformama i od prijatelja na terenu, te sporadično i naknadno i iz hrvatskih i slovenskih medija budući da se na

¹¹ Usp. <http://www.policija.hr/main.aspx?id=220928> i <http://stari.mup.hr/main.aspx?id=223121>.

¹² Usp. npr. <https://www.youtube.com/watch?v=531zJx9NzEY>.

¹³ Usp. <http://stari.mup.hr/main.aspx?id=223121>. Za medije usp. npr. “Dramatična noć: kod Trnovca izbjeglice pješke prugom u Sloveniju”, 19. 10. 2015., <http://mnovine.hr/vijesti/hrvatska/aktualno/nova-kriza--je-li-na-pomolu-nocna-izbjeglicka-drama-u-cakovcu->.

službenim stranicama Ministarstva unutarnjih poslova prestaje izvještavati o izlaznim točkama.

Jedno od ključnih mjesta na kojem su se tih dana listopada odvijali prelasci u Sloveniju i na kojem su građani samoorganizirano dežurali, donosili i dijelili hranu i odjeću bio je i Ključ Brdovečki u blizini graničnog prijelaza Harmica/Rigonce (usp. Juranić 2015). Slično kao i kod opisanog prelaska kod Botova, i na Ključu Brdovečkom odvijalo se “prebacivanje” izbjeglica preko zelene granice koju su sa slovenske strane povremeno nadlijetali helikopteri i “osiguravala” vojna oklopna vozila. Tih je dana više puta dnevno, ponekad i u razmacima od tek nekoliko sati, na željezničku stanicu u Ključu Brdovečkom iz Tovarnika stizao vlak s izbjeglicama koji su prethodno prošli registraciju u kampu u Opatovcu. Ljudi iz vlaka su po izlasku, u pratnji specijalne policije, u koloni brzim hodom prolazili dvadesetak minuta dugu trasu koja je vodila kroz središte mjesta do mosta na Sutli nakon kojeg su dalje sami hodali do slovenske granice. Tijekom dana najumorniji od njih su, ne znajući da će noć, a možda i više hladnih noći provesti na otvorenom, ostavljali na stanici ili uz put teške, sive UNHCR-ove deke koje će nam u narednim mjesecima biti jedan od možda najjasnijih signala mjesta okupljanja ili kretanja izbjeglica. Volonterima koji su se nalazili kod mosta tutnjevi koraka najavljivali su dolazak nepregledne i zbijene mase ljudi koja se prema kraju ipak osipala, a kad se činilo da je prošla, polaganim su iscrpljenim korakom još dugo stizali bolesni, stariji, umorni, djeca, svi oni koji nisu mogli pratiti ubrzani korak, pa i trčanje stotina mladića na početku kolone. Nakon mosta kolona je zakretala desno uz rijeku, na puteljak kojim je tih dana prošlo više desetaka tisuća ljudi. Iz daljine i iz smjera u kojem su odlazili do nas na mostu dopirao je miris paleži od vatri na pustoj ledini, “spaljene plastike od boca koje pale kako bi se barem malo ugrijali” (Juranić 2015), povremeno i uznemirujući, zastrašujući zvukovi naredbi s razglasa i meteža mase. U noći su reflektori bacali svjetlo na mjesto koje se nalazilo nedaleko od naselja sa slovenske strane granice, a na kojem su izbjeglice u “kaotičnim i nehumanim” uvjetima (Ladić i Vučko 2016: 19; usp. Lunaček Brumen i Meh 2016: 29; Pistotnik et al. 2016: 103–104) čekali na ulazak u Sloveniju. Iako rijetko, neki su se potajice vraćali do mosta tražeći pomoć, topliju odjeću ili deke, hranu za djecu ili liječnike kojih ni na mostu nije bilo.

Ovdje samo u osnovnim crtama predstavljena mapa kretanja u ovom razdoblju, kao i načini na koje su se odvijali prelasci na Botovu i Ključu Brdovečkom, upućuju da je država u nastojanjima na uspostavljanju kon-

trole nad kretanjem, na neki način preuzimala obrasce kretanja tzv. iregularnih migranata iz ranijih razdoblja, a koji se naslućuju i u literaturi (usp. npr. Hassan i Biörklund 2016: 126–127). Izbjeglice su pod kontrolom policije ulazili i izlazili iz zemlje gotovo kao da se radilo o tzv. ilegalnim, potajnim prelascima, a putanje kojima ih se usmjeravalo nisu bile stalne, odnosno ovisile su o cijelom nizu faktora, od vremenskih uvjeta do trenutnih, kratkoročnih i dugoročnih procjena, odluka i dogovora različitih aktera, država, policija i dr.

Krajem listopada formalnim bilateralnim i osobito multilateralnim dogovorima na visokim i najvišim državnim razinama (dogovorima predsjednika i premijera, ministarstava i ravnateljstava policija i dr.)¹⁴ formalizira se i jača kontrola nad kretanjem. Ustanovljava se, kako je to formulirao Bernd Kasperek, “*ad hoc* politički prostor, koji presijeca preko svih već postojećih prostora, poput EU, šengenskog prostora i dr.” (2016: 7), odnosno formira se međudržavno koordiniran izbjeglički koridor, tzv. balkanski koridor koji je u svakoj zemlji kroz koju je prolazio, kako je to detaljno elaborirano za Sloveniju (Kogovšek Šalamon 2016a, 2016b), a naznačeno i za druge zemlje (usp. npr. Bezec et al. 2016: 17–21, 45–49; Petrović 2016: 404; Petrović 2017), bio priručno, pseudopravno reguliran i koji je u stalnoj mijeni modela i pravila funkcionirao u sljedećim mjesecima (usp. Santer i Wriedt 2017; za Srbiju i Makedoniju usp. Bezec et al. 2016; za Sloveniju usp. Lunaček Brumen i Meh 2016; Kogovšek Šalamon 2016a, 2016b). Govorimo li o Hrvatskoj, slijedom dogovora sa Slovenijom izbjeglice se od tada više ne ostavlja pred granicom, nego ih se vlakom prebacuje na slovenski teritorij, u Dobovu. U skladu s dogovorom Hrvatske i Srbije, a logistički primarno vezano uz otvaranje kampa u Slavanskom Brodu 3. studenog 2015. godine, izbjeglice ni za ulaz u Hrvatsku više ne čekaju na zelenim granicama, nego na njezin teritorij ulaze vlakom direktno iz Šida. Uspostavljanjem te “izvanredne” željezničke linije koridor kroz Hrvatsku dobiva idealtipski oblik kanala koji je u smjeru od istoka do zapada povezivao Šid i Dobovu, a koji je bio u potpunosti izoliran u odnosu na okolni teritorij kojim je prolazio i uvelike izdvojen u odnosu na njegov pravni sustav, stanovništvo i dr.

Koridor koji je do tada podrazumijevao gotovo potajno državno organizirano masovno prebacivanje ljudi od jedne do druge granice, a koji je zamijenio kriminalizirane i opasne pojedinačne prelaskе tih granica na tzv.

¹⁴ Usp. npr. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5904_en.htm i <http://stari.mup.hr/main.aspx?id=223121>.

zapadnobalkanskoj ruti (usp. npr. Hassan i Biörklund 2016: 126–127), definitivno prerasta u ono što se u literaturi naziva formaliziranim koridorom (usp. Beznec et al. 2016) u kojem su se pravila usklađivala u reakciji ili koordinaciji između država, a granične kontrole jedne države u nekim slučajevima i doslovno prelazile na teritorij druge države. U tom se periodu formirala hrvatska, pa time i unijska eksteriorizirana granica u Srbiji, koja je podrazumijevala prisutnost i djelovanje hrvatskih policijskih službenika u Šidu što je bilo definirano posebnim protokolom prema kojem “hrvatska stranka” upućuje “kompoziciju vlaka s pripadajućom posadom na željeznički kolodvor u Šidu, s dovoljnim brojem policijskih službenika Republike Hrvatske, kao pratnjom” (Protokol čl. 3 st. 2). U istom se protokolu zadaća policije opisuje kao “osiguranje prihvata, odnosno daljnjeg transfera”, a što je u praksi već od druge polovice studenog uključivalo i selekciju kojom je hrvatska policija dijelu izbjeglica zabranjivala nastavak putovanja koridorom.

Ta selekcija, koja se u Hrvatskoj nazivala i profilacijom migranata, proizvodila se počevši od grčko-makedonske granice (usp. Santer i Wriedt 2017: 146–147) na kojoj su povremeno djelovali i hrvatski policajci, u veljači 2016. godine i izrijeком da bi obavljali “poslove profilacije migranata”.¹⁵ Selekcija je podrazumijevala isključivanje isprva svih onih koji ne dolaze iz Afganistana, Sirije i Iraka da bi s vremenom postajala sve restriktivnija te zahvaćala i neke od onih koji dolaze iz tih zemalja, a od veljače 2016. godine – kada se na zajedničkom sastanku ravnatelja policija Austrije, Slovenije, Hrvatske, Srbije i Makedonije zaključuje da se “migrantski tijek duž zapadnobalkanske rute treba smanjiti na najmanju moguću mjeru” (Joint Statement 2016) – i sve iz Afganistana (usp. npr. Beznec et al. 2016: 49; Lunaček Brumen i Meh 2016: 30–31). U praksi se pak profilacija osim na selekciju prema državi porijekla, oslanjala i na segregaciju prema govoru, regijama i gradovima, kao i na dodatna različita ispitivanja, a pratile su je arbitrarnost, zastrašivanje i nasilje (Banich et al. 2016a i 2016b; usp. i s. n. 2016). Slijedom te s vremenom sve rigoroznije segregacije značajno se smanjivao broj ljudi koji su se kretali balkanskim koridorom i stvarala osnova za njegovo skoro zatvaranje (usp. Beznec et al. 2016: 49).

S uvođenjem profilacije višestruko se i s različitim intenzitetima mijenja i kretanje izbjeglica u tom razdoblju. Profilacija je s vremena na vrijeme dovodila do većih nemira, a onda i do zastoja i privremene promjene trase kretanja koridora u smjeru prema zapadu. Primjerice kada su sredinom

¹⁵ Na: <http://stari.mup.hr/main.aspx?id=229923>.

veljače 2016. godine izbjeglice koji su zbog profilacije u Sloveniji vraćeni u Hrvatsku, a zatim u Srbiju,¹⁶ blokirali željezničku prugu u Šidu, izbjeglice kojima je bio dozvoljen tranzit prema zapadu u Hrvatsku ulaze autobusima preko graničnog prijelaza Batrovci/Bajakovo, a ne vlakom od Šida izravno do kampa u Slavonskom Brodu. Profilacija je, nadalje, i trajnije utjecala na promjenu oblika kretanja izbjeglica kroz Hrvatsku. S njezinim se uvođenjem kretanje opet grana te se uz “službeno” masovno i vidljivo kretanje u koridoru, aktiviraju i “ilegalni” putovi prelaska granice. Dio onih koji su isključeni iz koridora svoj put prema zapadu nastavljaju izvan koridora, sami ili s krijumčarima (usp. npr. Banich et al. 2016a; Frébutte 2016). Profilacijom se k tomu uspostavlja povratni smjer kretanja, onaj prema istoku, a koji se može nazvati kontrakoridorom. Naime, temeljem profilacije austrijska je policija izručivala izbjeglice slovenskoj, slovenska hrvatskoj, hrvatska srpskoj što je dovelo do onog što se tada nazivalo “ping-pongom” ljudima.¹⁷ Aktivan do zatvaranja granica, ovaj povratni smjer državno organiziranog kretanja nikada nije poprimio oblik kanala te se samo jednim dijelom, a ponekad ni toliko, preklapao s putanjom koridora prema zapadu.

U tom kretanju prema istoku teško da možemo prepoznati neke trajnije obrasce. Prema informacijama koje su do nas stizale preko neformalnih mreža i iz izravnih kontakata, te donekle i medija, osobe zaustavljene, primjerice, u Sloveniji vraćane su u Hrvatsku na različite načine, potajno, više ili manje (ne)formalizirano, grupno ili pojedinačno (usp. npr. Banich et al. 2016a; Konjikušić 2016). Ponekad su grupe ljudi samo ostavljane na graničnom prijelazu (npr. na Harmici), ponekad ih je od tamo hrvatska policija vodila do zagrebačkog željezničkog kolodvora, Prihvatilišta za tražitelje azila u Zagrebu, kampa u Slavonskom Brodu, ali i do Srbije. Spomenuta dva kretanja, dakle, kretanje “ilegalnim” putovima prema zapadu i kretanje u kontrakoridoru prema istoku, ponekad su se na određenim točkama i susretala. Tako su već spomenute interiorizirane granične kontrole u zagrebačkim hostelima u okolici željezničkog kolodvora zahvaćale tada podjednako one koji su u Hrvatsku iz Slovenije vraćeni kontrakoridorom, kao i one koji su u Hrvatsku iz Srbije ušli mimo koridora.

Koridor prema zapadu može se, kako predlaže Duško Petrović (2016: 412–416), razumjeti u kategorijama sigurnosnog humanitarizma na što

¹⁶ Usp. npr. priopćenje MUP-a za medije od 16. 2. 2016. godine. Na: <http://stari.mup.hr/main.aspx?id=230492>.

¹⁷ Usp. <http://welcome.cms.hr/index.php/hr/2016/02/03/igranje-ping-ponga-ljudima-u-sustavu-azila/>.

upućuju i dominantni oblici njegove javne reprezentacije kroz prizore mase nediferenciranih lica u kretanju koju usmjeravaju ili nadgledaju policijski službenici uz facilitaciju standardnih aktera humanitarnih akcija: zaposlenika i volontera Crvenog križa, UNHCR-a, UNICEF-a i dr. No, iako je nepobitno da je koridor, koji je mnogima omogućio relativno siguran, legalan i brz prolaz, imao humanitarnu dimenziju koja se očitovala u razrađenoj, ne uvijek primjerenoj, ali za “goli život” uglavnom ipak dostatnoj podršci osobama koje su se kretale koridorom, tu njegovu dimenziju ne bi trebalo preneglašavati.

Krhkost humanitarne dimenzije koridora otkriva se, primjerice, iz činjenice da su se u fazi koja je prethodila formalizaciji balkanskog koridora, izbjeglice dovodili i ostavljali na granici u dehumaniziranim i kaotičnim uvjetima koji su ih tamo čekali, kao što smo vidjeli na primjeru spomenutog Ključa Brdovečkog, što je tek jedan od primjera dodatnog stradanja koje je proizvodio sam koridor (Lunaček Brumen i Meh 2016: 32). To se još jasnije vidi iz toga da je u jednom trenutku prolazak bio dozvoljen samo državljanima Afganistana, Iraka i Sirije koji su brojčano prevladavali u balkanskom koridoru, no ne i državljanima Eritreje i drugih zemalja kojima se u Europi inače u visokom postotku odobravaju zahtjevi za azilom (usp. Kasperek 2016: 7). Konačno, balkanski koridor je zatvoren u trenutku kada je od Makedonije pa nadalje uspostavljena gotovo potpuna i koordinirana kontrola nad kretanjem izbjeglica, a ne kada za njim više nije bilo humanitarne potrebe. Samo ispred zatvorene granične ograde u grčkom Idomeniju na dan zatvaranja koridora bilo je oko 12 000 izbjeglica koji su ondje na rubu preživljavanja još tjednima čekali da se otvori granica koja je i danas za njih zatvorena.¹⁸

Koridor je, uostalom, među pojedinim aktivistima i istraživačima (usp. npr. Kasperek 2016: 6; Speer 2015) vrlo rano prepoznat primarno kao oblik uspostave kontrole nad aktivnim kretanjem ljudi, odnosno oblik pasivizacije brojem i snagom do tog trenutka neviđenog kretanja izbjeglica. Biti u koridoru od Hrvatske je, kako je već u literaturi istaknuto za slovensku dionicu koridora (v. Kogovšek Šalamon 2016b: 44–47; Ladić i Vučko 2016: 21–22), a za razliku od situacije u Makedoniji i Srbiji (v. Bezec et al. 2016), i doslovno značilo biti u potpunoj vlasti kretanja koje se ni minimalno nije moglo prilagoditi individualnim potrebama. Kretanje izbjeglica u koridoru moralo se poklapati sa smjerom, područjem i ritmom samog koridora.

¹⁸ Usp. npr. <http://www.msf.org/en/article/eu-migration-crisis-update-march-2016>.

Ulazak u vlak u Šidu koji je, s jedne strane, otvarao mogućnost ubrzanog i besplatnog kretanja prema zapadu, s druge je strane podrazumijevao odricanje od individualne slobode kretanja i nužnost nastavljanja kretanja jedino koridorom. Iz koridora se općenito nije moglo privremeno ili trajno, na vlastiti zahtjev, izdvojiti da bi se zadovoljila neka individualna potreba kao što je, da navedemo samo neke primjere s kojima smo se susrele u kampovima u Dobovi i Slavonskom Brodu, potreba za odmorom, ali i bržim nastavkom putovanja, noćenjem u hotelskoj sobi umjesto u šatoru, točnije, govorimo li o Dobovi, na podnicama šatora. Tako, primjerice, izlazak iz koridora u Dobovi nije dozvoljen muškarcu koji se želio vratiti u Tursku na ispraćaj umrlog člana svoje obitelji. S druge strane, oni malobrojni izbjeglice koji su se iz različitih razloga zatekli na teritoriju Hrvatske izvan područja koridora nisu se mogli priključiti koridoru. Ulazna točka koridora za Hrvatsku bila je isključivo “granica”, vlak u Šidu. Sve to upućuje na mogućnost razumijevanja koridora od Hrvatske kao detencije¹⁹ koja, kako je to za Sloveniju pokazala Neža Kogovšek Šalomon (2016b: 44–47), nije imala uporište ni u zakonodavstvu Europske unije, niti u nacionalnom zakonodavstvu. O tom se koridoru, pobliže, može govoriti kao o mobilnoj detenciji koja se sastojala, s jedne strane, od zaključanih vlakova, autobusa i kolona koje je pratila i usmjeravala policija, te s druge, od kampova kao mjesta okupljanja različitih smjerova kretanja te neke vrste stanice, mjesta obaveznog zaustavljanja na putu.

¹⁹ Načelno, detencija, odnosno lišavanje ili ograničavanje slobode kretanja “ne-državljana” poput tražitelja azila, apatrida i, aktualnom hrvatskom pravnom terminologijom, stranca koji nezakonito borave u zemlji i slično, provodi se administrativnom odlukom, a uz rudimentaran i tek naknadan nadzor suda. U Hrvatskoj takvo lišavanje ili ograničavanje slobode kretanja može trajati i do 18 mjeseci. U hrvatskim se zakonima ne javlja pojam detencija, no s njim se ipak u navedenom smislu susrećemo, makar ponekad i samo rubno, u rijetkim fokusiranim pravnim i drugim tekstovima o toj temi (usp. npr. Lalić Novak 2013: 144, f 9; s. n. s. a; Tučkorić 2008) te, češće, općenito u govoru i praksi. Umjesto o detenciji moglo bi se, s obzirom na neka zajednička ključna obilježja, govoriti o internaciji, vrsti zatvaranja koje se povijesno može pratiti od kolonijalnih praksi s kraja 19. stoljeća kada se otvaraju prvi internacijski logori (usp. npr. Grbac 2013; Rahola 2011: 101–102; Wachsmann 2015: 6–9 et passim). U ovom tekstu ne govorimo o internaciji, pa ni o internacijskom logoru, nego o kampu i detenciji, čime se nastavljamo na suvremeni govor i praksu, bez namjere da prikrijemo zajedničku genealogiju tih vrsta zatvaranja i objekata, a s namjerom da se odmaknemo od suvremenih službenih eufemizama kao što su centar, tranzitni centar i sl. (usp. npr. Papadopoulos et al. 2008: 195). Dok u nekim drugim jezičnim kontekstima pojam detencije može konotirati eufemizam, u hrvatskom jeziku je opasnost od toga manja s obzirom da se radi o terminu koji se tek odnedavno koristi u tom značenju. Iako učinak prikrivanja pravog značenja nije isključen ni u hrvatskom kontekstu, baš zato jer se radi o novom terminu u tom kontekstu, pojam detencije uvodi se u ovaj tekst kako bi se, upravo suprotno, naglasilo da se radi o posebnom tipu lišavanja ili ograničavanja slobode kretanja koje ne prate mehanizmi zaštite prava pojedinaca koji vrijede za većinu na nekom teritoriju.

The only kind of freedom we get in this camp get sick and go out. "Freedom" comes with a price. I really look forward for one of my friend gets sick so that i can go out and for briefest moment be free.

Poruka iz kampa u Slavonskom Brodu (5. travnja 2016.)

Koridor kao jedinstveni oblik detencije, mobilna detencija, poziva na dublje istraživanje upravo njegovog mobilnog aspekta, odnosno na onaj tip istraživanja koji William Walters (2015a, 2015b: 10) naziva *viapolitikom*. Radi se o istraživanju kretanja u kojem bi se pozornost osim trasama i putovima, posvetila i samom putovanju, pa tako i prijevoznim sredstvima kao mjestima koja su ujedno i predmet i poprište kontrole i otpora kontroli, kretanja i zaustavljanja i sl. No, mi ćemo se u nastavku umjesto na prijevoznim sredstvima kao specifičnim mjestima razumijevanja koridora kroz Hrvatsku fokusirati na kamp kao neizostavnu postaju tog koridora, njegovu središnju točku. Riječ je o slavonskobrodskom kampu kojem smo, za razliku od vlakova i autobusa kojima su se izbjeglice kretali u koridoru, imale dugotrajan, iako visoko fragmentiran pristup (usp. Hameršak i Pleše 2017).

Kamp u Slavonskom Brodu, kao i kamp u Opatovcu prije njega, ali i kao kampovi u Gevgeliji, Preševu, Šidu, Dobovi i drugdje, izrasli duž balkanskog koridora (v. npr. Bezec et al. 2016; Kogovšek Šalamon i Bajt 2016; Speer 2015), bio je takozvani tranzitni kamp. Takvi se kampovi donekle mogu usporediti s kampovima s ruba Europe poznatim i prije razdoblja o kojem govorimo (usp. Tsianos i Karakayali 2010: 383), a koji se umjesto kao mjesta trajnog zaustavljanja, pokazuju kao preduvjet za nastavak putovanja. No za razliku od tranzitnih kampova duž balkanskog koridora čija je temeljna funkcija bila "što je moguća brža obrada migranata, kao i povezivanje linija transporta" (Kasperek 2016: 6), kod onih drugih tranzitnost je implicitna i vezana uz ipak dulje zadržavanje.

Kroz slavonskobrodski kamp, koji je, kako je spomenuto, stavljen u funkciju 3. studenog 2015. godine, u nešto više od pet mjeseci njegova postojanja prošlo je više od 350 000 ljudi, zaustavljajući se u njemu uglavnom tek nakratko, na nekoliko sati koliko je u pravilu trajala registracija i humanitarna opskrba. U pojedinim danima, osobito na počecima, vlakovi koji su izbjeglice dovodili i odvodili iz kampa doslovce su se izmjenjivali, a u jed-

nom je danu, primjerice, na taj način kroz kamp prošlo gotovo 8 000 ljudi.²⁰ Ovaj ubrzan i efikasan tranzit je u kombinaciji sa spektaklom brojeva (New Keywords Collective 2016: 21–25) dominirao i javnim predodžbama kampa. No, slavonskobrodski kamp samo je u jednom kratkom periodu imao isključivo tranzitni karakter u doslovnom smislu. Naime, uz stalan tranzit prema zapadu, u kampu se vrlo brzo nakon njegova otvaranja, od druge polovice studenog događalo i nešto drugo. Već 18. studenoga 2015. godine iz ranog jutarnjeg vlaka pristiglog u kamp izbjeglice nisu nakon postupka registracije, kao do tada, redom odlazili u jedan od sektora iz kojeg ih se dalje upućivalo prema Sloveniji. Umjesto toga, policija je dio ljudi usmjevala prema sektoru na suprotnoj strani, na pustu trasu na kojoj ih je tek pogledom pratio predstavnik UNHCR-a. U taj je sektor upućeno, prema javno dostupnim informacijama,²¹ 110 osoba, uglavnom muškaraca, iz zemalja kao što su Libanon, Pakistan, Nepal, Bangladeš, Maroko, Somalija i Obala Bjelokosti, koji su tijekom dana otišli iz kampa.²² Od tada će slavonskobrodski kamp, iako i dalje mjesto stalnog protoka velikog broja izbjeglica prema zapadu, biti i mjesto “imobilizacije kretanja” (usp. Papadopoulos et al. 2008: 197), prisilnog zaustavljanja i duljeg ili kraćeg zatvaranja. Time će detencija o kojoj smo govorili, a koja podrazumijeva restrikciju slobode kretanja i stavljanje pod vlast koridora, dobiti dodatnu i lakše prepoznatljivu formu kojom ćemo se baviti dalje u tekstu.

Dok su volonteri u kampu izbjeglicama izdvojenim prilikom ovog prvog poznatog primjera profilacije u Slavanskom Brodu, mogli pristupiti na trasi kojom su se nakon izlaska iz vlaka kretali prema sektoru, a kasnije i u samom sektoru u kojem su zadržani, to u sljedećim mjesecima više nije bio slučaj. Štoviše, izdvajanja i zadržavanja u kampu u Slavanskom Brodu dugo su se sustavno skrivala, prešućivala i tajila. Službena priopćenja Ministarstva unutrašnjih poslova o njima nisu govorila, kao ni medijska, volonterska i druga izvješća iz kampa i u kampu. No, informacije o tome stizale su, iako diskontinuirano i fragmentirano, uvjetno rečeno izvana, od osoba koje su nakon izdvajanja i zatvaranja u Slavanskom Brodu vraćene u Srbiju. Tamo su s nekima od njih razgovarali aktivisti, primjerice, mreže

²⁰ Usp. <http://www.policija.hr/main.aspx?id=223121>.

²¹ Usp. <http://welcome.cms.hr/index.php/hr/2015/11/19/odvajanje-izbjeglica-na-one-koje-su-iz-tzv-ratnih-zona-i-na-ostale/>.

²² Koliko je poznato, prva je grupna segregaciji prema zemlji porijekla u Sloveniji u kampu provedena 15. studenog 2015. godine. Tada je u kampu u Dobovi izdvojen i u detenciju u Postojni upućen 71 muškarac iz Maroka (usp. Ladić i Vučko 2016: 23).

Moving Europe koji stoga početkom siječnja 2016. godine u kratkom priopćenju upozoravaju na “sistemsko nasilje i nezakonite postupke hrvatske policije u tranzitnom kampu za migrante i izbjeglice u Slavonskom Brodu”.²³ Nekoliko tjedana kasnije Moving Europe objavljuje i detaljniji izvještaj o postupanjima hrvatske policije u kampu i Šidu (Banich et al. 2016a), koji sadrži i pojedinačna svjedočanstva, među kojima i sljedeće: “Kad smo došli u Slavonski Brod hrvatski policajac mi je rekao: ‘Ti nisi Iračanin, ni Sirijac, ne možeš proći.’”

Ljudi koje se zadržavalo i zatvaralo u slavonskobrodskom kampu u njege su stizali na različite načine i s različitih mjesta. Osim redovnim izvanrednim izbjegličkim tranzitom iz Šida, kojim je u kamp stigla i spomenuta, prva grupa izdvojenih i zatim zadržanih izbjeglica, u kamp su se, bez službenih informacija o tome, a kako smo imale priliku vidjeti, kombijima dovodile manje grupe ljudi s različitih strana. U dva je pak navrata, o čemu je izvještavala i Inicijativa Dobrodošli!,²⁴ vlakom u kamp doveden veći broj ljudi iz smjera zapada. O tome kako su oni koji su u kampu izdvojeni ili u njega vraćeni odlazili iz kampa također se raspolaže vrlo oskudnim informacijama. Iznimka je tek donekle, u smislu odjeka u javnosti, masovno vraćanje u Srbiju u veljači kada je Hrvatska vlakom iz Slavanskog Broda u “utorak kasno navečer [sa 16. na 17. veljače] vratila u Srbiju 217 izbjeglica koje je odbila Slovenija”.²⁵ To vraćanje jedini nam je poznati slučaj masovnog izlaska iz kampa u smjeru Srbije.

O sasvim drugoj vrsti vraćanja u Srbiju govori se u svjedočanstvima uvrštenim u već spomenuti izvještaj Moving Europe. Prema tim svjedočanstvima, policija je izbjeglice zatvorene u kampu dovozila na granično područje odakle su bili prisiljeni hodati prema Srbiji.

Sutradan su nam rekli da sada idemo u Sloveniju. Morali smo ući u policijski auto. Zatim smo morali pješaćiti 7 kilometara. Rekli su nam da je to Slovenija, ali bila je Srbija. [...] Jedan je moj prijatelj pokušao pobjeći, ali ga

²³ Na: <http://moving-europe.org/croatia-slavonski-brod-transit-camp-for-migrants-and-refugees/>.

²⁴ Usp. <http://welcome.cms.hr/index.php/hr/2016/02/17/sigurni-koridor-u-eu-za-neke-koridor-povratka-u-nesigurnost-za-druge/> i <http://welcome.cms.hr/index.php/hr/2016/02/28/gradani-europe-porucili-vladama-omogucite-izbjeglicama-siguran-prolaz-sada/>.

²⁵ Na: <http://welcome.cms.hr/index.php/hr/2016/02/18/europske-zemlje-moraju-solidarno-preuzeti-odgovornost/>. Usp. npr. HRT, *Dnevnik*, 17. 2. 2016., <http://vijesti.hrt.hr/322636/hrvatska-vratila-217-izbjeglica-u-sid-slovenija-ima-nove-mjere>.

je hrvatska policija ulovila i pretukla [pokazuje na lijevu jagodičnu kost] i ovdje [pokazuje na lijevo rame]. I po nogama. Bili su nasilni i tukli su ga. I kad su nas strpali u auto također su bili nasilni. Hrvatska nije dobra! (Banich et al. 2016a)

Još jedan način izlaska iz kampa, koji do danas nije poznat u javnosti, ali je nama za boravka u kampu bio najvidljiviji, odnosi se na čini se raširenu praksu ponovnog uključivanja u koridor prema zapadu dijela onih koji su u kampu prethodno bili dulje ili kraće zatvoreni nakon što su, što je možda najčešće bio slučaj, zbog profilacije vraćeni iz Slovenije. U kampu smo, naime, više puta vidjele kako policajci pred sam polazak vlaka dovode na peron veću ili manju grupu ljudi koji su prethodno, po svemu sudeći, bili zatvoreni u kampu, te ih raspoređuju po vagonima. Kako smo imale priliku čuti u kampovima u Dobovi i Slavonskom Brodu, ljudima koji “nisu prošli” profilaciju, a zbog čega su vraćeni na prethodnu točku, izrađivali su se novi registracijski dokumenti, prilagođavao im se i “popravljao” identitet, s kojim ih se ponovno upućivalo prema zapadu.

Ljude se u kampu zatvaralo u sektore s kontejnerima na koje se, po svemu sudeći, odnose rečenice iz već navedenog svjedočenja: “Odveli su me u sobu, tamo su me držali od 12 do 20 sati. Tamo su držali nas četrdesetak” (Banich et al. 2016a). U vrijeme na koje se odnosi ovo svjedočenje, dakle u siječnju 2016. godine, zatvoreni ljudi bili su skriveni u kontejnerima ili u dubini sektora, izvan pogleda ostalih u kampu, ali su se znakovi njihove prisutnosti, kao što su svjetla u kontejnerima koji bi trebali biti prazni, ipak mogli uočiti. S mjesta na kojem su se nalazili, oni su zasigurno mogli nazrijeti ili čuti zvukove tranzita prema zapadu u koji su sve do nedavno i sami bili uključeni. Zvukovi su to stotina, pa i tisuća izbjeglica, ali i stotina policajaca, službi i pomagača različitih vrsta koji im nisu prilazili. U tom se smislu može čitati i sljedeći iskaz: “UNHCR i druge organizacije bili su u kampu, ali nitko ništa nije napravio za nas. Samo je policija bila tamo s nama, i udarali su nas, i ni s kim drugim nismo mogli razgovarati” (Banich et al. 2016a). Već početkom veljače grupe zatvorenih ljudi se i izvana primjećuju u jednom od jugoistočnih sektora. Njihov “izlazak” ispred kontejnera i šatora, odnosno “ulazak” u naš vidokrug može se prije svega povezati s time da se u kampu sve češće zadržavalo sve više ljudi, među njima i čitave obitelji s djecom, na sve dulje vrijeme, a što se nije moglo lako skrivati.

Kada je posljednji vlak 5. ožujka 2016. godine, dakle, nekoliko dana prije službenog zatvaranja granica, otišao prema Sloveniji, slavonskobrodski

kamp nije ostao prazan. U tom trenutku u kampu se nalazilo tristotinjak osoba koje su u njega pristizale kontrakoridorom u razdoblju nakon spomenutog masovnog vraćanja u Srbiju sredinom veljače. Početkom ožujka, dakle, kamp koji je otvoren za potrebe kontrole i registracije izbjeglica, ali i ubrzanja kretanja, postaje isključivo mjesto njihova zatvaranja i imobilizacije u detencijskim sektorima, odnosno mjesto jasne, nedvosmislene i nezakonite detencije, lišavanja ili ograničavanja slobode kretanja (usp. Ured pučke pravobraniteljice 2017: 190–191). U detencijske sektore kampa ulazimo prvi puta 18. ožujka 2016. nakon što je suspendirana višemjesečna zabrana ulaska u te dijelove kampa, a o čemu više pišemo na drugom mjestu (Hameršak i Pleše 2017).²⁶

U kampu koji se nalazio izvan samog grada od kojeg je bio dodatno odeljen ogradom i sigurnosnim sustavom, u tom je trenutku većina njegovih južnih sektora bila u detencijskoj funkciji. Ti su detencijski sektori bili ograđeni od kampa i jedni od drugih, a iz njih se, unatoč tome što su bili smješteni na rubovima kampa, nije naziralo gotovo ništa izvan samog kampa. I ovi su “kampovi u kampu”, poput tolikih drugih izbjegličkih “domova” nove Europe, bili sastavljeni od montažnih plastičnih ili metalnih objekata postavljenih i pravilno raspoređenih na parcelama ovdje posutim grubim šljunkom. Ti su objekti u svakom sektoru oblikovali specifične mikroprostore “trga”, “ulica” ili prolaza. Noću ih nije osvjetljavala ulična rasvjeta, nego visoko postavljeni jaki reflektori koji su bili raspoređeni unutar i na rubovima kampa, i pomoću kojih se slavonskobrodski kamp kao, primjerice i onaj u slovenskoj Dobovi, i iz daljine mogao locirati. Kod samih ulaza u sektore nalazili su se kontejneri, koje su zasebno koristili policija i Crveni križ, a kojima su pristup unutar pojedinih sektora otežavale pokretne ograde kakvih je bilo i na brojnim drugim mjestima u kampu. Sekcije bijelog, visokog i dugog šatora, od kojih se jedna u tzv. prvom sektoru koristila kao zajednička spavaonica, i sićušni kontejneri za spavanje u tzv. trećem i četvrtom sektoru bili su individualizirani tek administrativno, nalijepljenim ili rukom ispisanim brojevima na “vratima” koji su imali ulogu “kućnih” brojeva. U tom je prostoru ono što je inače privatno, intimno i pripada domu, poput zahoda, kupaonica ili prostora za blagovanje, bilo “javno”, kolektivno, pri-

²⁶ U sljedećih dvadesetak dana do zatvaranja kampa u te dijelove ušle smo ukupno desetak puta, odnosno u njima boravile dvadesetak sati, što je bilo povezano i s time da je organizacija za koju smo volontirale, kao i većina drugih, i nakon otvaranja detencijskih sektora za volontere i zaposlenike organizacija u kampu imala limitiran pristup sektorima na par sati dnevno.

ručno i montažno, također isključivo strogo funkcionalno i neindividualizirano. U šatoru predviđenom za kolektivni smještaj gusto su bili poredani deseci kreveta na kat, bez madraca, s drvenim podnicama od kojih je svaka zauzeta bila ujedno i jedini, uvjetno rečeno, individualni prostor. U malim je kontejnerima bilo i do šest kreveta, odnosno tri kreveta na kat koji su ispunjavali gotovo čitav kontejnerski prostor.

Tijekom kratkog vremena od našeg prvog ulaska do zatvaranja kampa, a radi se o svega dvadesetak dana, mijenjao se prostor detencijskih sektora i odnos prema njima. Primjerice, kada prvi put u njih ulazimo, velika žičana vrata na ulazima bila su zavezana lancem s lokotom, a uz njih su s obje strane bili policajci. U sljedećim danima, u vrijeme kada je volonterima odobren ulazak u sektore, na vratima je i dalje bio lanac, ali on više nije bio uhvaćen lokotom. U dane uoči zatvaranja kampa, vrata više nisu bila vezana lancem, a policajac na ulazu ležerno nam je pokazivao da ih same otvorimo. Promjene koje su se događale unutar sektora bile su potaknute time da su u njima tada trajnije, odnosno s neizvjesnim trajanjem, živjeli ljudi. S tim u vezi su i organizacije u kampu, nakon što im je dopušten ulaz u detencijske sektore, sve do zatvaranja kampa, svakodnevno iznosile, ponavljale, usklađivale i utvrđivale planove za “uređenje” kampa, pri čemu se, primjerice, govorilo o nabavci perilica i hladnjaka, televizora, kuhinje. Neke su se od planiranih intervencija i realizirale, a u sektore su se unosili i iznosili šatori ili se unosila oprema poput stolova za stolni tenis i stolni nogomet. Onima koji su bili zatvoreni u kampu promjene su vjerojatno barem donekle olakšavale svakodnevnicu, ali su također izazivale strepnje uobličene u pitanju: “Znači li to da mi ovdje ostajemo trajno?”²⁷

O tome koliko su, međutim, uvjeti života u detencijskim sektorima bili rudimentarni, a kontekst njihova “unapređenja” ograničen možda najbolje svjedoči to da je i unošenje nekoliko madraca za trudne i bolesne žene bila tema pregovora, dogovora i institucionalnih odobrenja. O rudimentarnim uvjetima svjedočila je i oprana odjeća koja se vješala na ogradu oko sektora, kao i prevrnuti plave kante za smeće ili deke koje su se, kako su volonteri znali vidjeti, u nedostatku stolica, znale koristiti za sjedenje ispred šatora.

Posljednje jasno upućuje na to da je kamp postao mjesto u kojem se odvijao, ma kako limitiran, svakodnevni život. Taj su život organizacije u kampu, u skladu s načelima humanitarne intervencije (usp. npr. Harrell-Bond 1986), a

²⁷ Usp. <http://welcome.cms.hr/index.php/hr/2016/03/25/unapredjenje-zivotnih-uvjeta-kampu-nikada-nece-zamijeniti-slobodu/>.

usporedo s “opremanjem” sektora, pokušavale strukturirati, što je također uvelike ostalo samo na razini planiranja. U tom kontekstu najavljivala su se i tek dijelom realizirala friziranja, brijanja, blagdanska darivanja, kreativne radionice, edukacije o higijeni, nasilju, pa i trgovini ljudima, filmske večeri, glazbeni eventi “gdje bi korisnici i pomagači mogli podijeliti svoje talente i kulturu”, šivanje tradicionalne odjeće, joga, pilates, nogometni turnir i drugo, a govorilo se i o obrazovanju djece. No, slično kao što je bio slučaj s opremanjem prostora, prve zahtjevnije aktivnosti koje su trebale biti kontinuirane, poput tečajeva jezika, počele su se održavati tek nekoliko dana prije nego što je na sastanku organizacija iznenada najavljeno zatvaranje kampa. Proces u kojem je sve donedavno primarno tranzitni kamp na razini planiranja zadobivao konture izbjegličkog kampa-grada dugog trajanja (v. npr. Agier 2015: 53–55 et passim; Malkki 1995: 498), u nama je u okružju neizvjesne budućnosti zatvorenih ljudi i općenito nepoznatih smjerova razvoja hrvatske politike prema izbjeglicama izazivao zazor i strepnju.

Proces humanitarizacije života u kampu, ovdje samo naznačen, a kojem su se predale organizacije prisutne u kampu, kao da je bacio još jednu sjenu na osnovnu značajku tog prostora, a to je da su u njemu mimo svoje volje i bez stvarnih mogućnosti izbora i zakonske osnove (usp. Banich et al. 2016b; Ured pučke pravobraniteljice 2017: 190–191), zatvoreni muškarci, žene i djeca, trudnice, roditelji i novorođenčad, teško bolesni, oni koji su netom, na moru do Grčke, izgubili članove najuže obitelji, dječaci koji su tek prohodali, školarci, mladići i djevojke. To je zatvaranje, između ostaloga, podrazumijevalo razne zabrane, prije svega zabranu slobodnog izlaska iz kampa, ali i zabranu kretanja po samom kampu tj. izvan sektora. Pojedinci su iz kampa mogli izaći isključivo uz odobrenje i pratnju policije, i to samo izvanredno, kao kad su zbog bolesti ili u pratnji morali otići u bolnicu, ili kada su išli u zajedničku nabavku namirnica izvan kampa. Unutar kampa, a izvan sektora, kao primjerice do kioska koji se nalazio u samom kampu, također su se mogli kretati samo iznimno, uz odobrenje i pratnju policije. U nekim im je situacijama čak i u sektoru bilo ograničeno kretanje te se, recimo, noću nakon određenog vremena nisu smjeli zadržavati izvan prostora za spavanje.

Da je kamp bio prostor izuzeća u odnosu na proklamirani društveni poredak europskog kontinenta i mehanizme koji ga osiguravaju, vidi se i iz načina na koji su se u njemu definirali i redefinirali te prostorno distribuirali identiteti. Naime, u svaki od tri sektora koja su bila u funkciji u ovoj razdoblju ljudi su bili raspoređeni prema tada aktualnoj logici kampa.

U prvom sektoru u zajedničkom šatoru bili su muškarci koji su u kampu označeni kao samci, a kao takvi bili su identificirani bez obzira na to jesu li u samom kampu imali rodbinu te neovisno o tomu jesu li izvan kampa imali vlastite nuklearne obitelji, supruge i djecu. Oni su u taj sektor premješteni, neki i uz pasivni otpor koji su pružali policiji, neposredno prije našeg prvog ulaska u detencijske dijelove kampa. U trećem sektoru koji se, koliko je poznato, u kampu najduže koristio upravo za detenciju ljudi i čiji je naziv bio sinegdoha za prostore zatvaranja, u zasebnim su kontejnerima, donekle grupiranima prema jeziku, nacionalnosti ili zemlji porijekla, bili oni koji su u kampu imali status članova uže ili šire obitelji. U četvrtom su se sektoru u nekoliko kontejnera nalazili oni koje je policija u pravilu po kazni dodatno izolirala na određeno vrijeme. Takvim prostornim razdvajanjem ljudi, a koje je slijedilo pseudoadministrativno, kamp je postao mjestom proizvodnje specifičnih statusa, koji su za dio osoba imali radikalne reperkusije na njihove individualne biografije na što ćemo se vratiti kasnije u tekstu, a što je već opisano u izvještaju o kriminalizaciji i detenciji izbjeglica preseljenih iz kampa u Slavenskom Brodu, objavljenom po zatvaranju kampa (Inicijativa Dobrodošli 2016).

Za zatvorene su izbjeglice opcije trajnog izlaska iz kampa bile limitirane i, što je presudno, u razdoblju o kojem ovdje govorimo nisu podrazumijevale spomenutu opciju nastavka putovanja prema zapadu. Nakon što su zatvorene granice, a vlakovi prestali odlaziti iz kampa, poluskrivena ponovna uključivanja u koridor prema zapadu nisu, naime, više bila moguća. Vraćanje iz slavonskobrodske kampa prema istoku, odnosno u Srbiju kao prethodnu točku koridora, a zatim i dalje kako to već biva u "lančanim deportacijama" (Papadopoulos et al. 2008: 163), također nije bilo moguće s obzirom da je Srbija, kako nam je u kampu rečeno, obustavila readmisijske procese. Tako se ono što se po zatvaranju granica činilo kao izgledan i mučan scenarij u kojem je detencija "preludij deportacije" (De Genova 2016: 2), a što se isprva najavljivalo na najvišim državnim razinama,²⁸ uskoro pokazalo kao neosnovana strepnja. Strepnja i neizvjesnost nisu, međutim, time eliminirane, nego su, dapače, pojačane.

Neizvjesnost se očitovala na različitim razinama. Nakon zatvaranja granica bile su, primjerice, neizvjesne i mogućnosti pravnog instituta spajanja obitelji koji je za dio ljudi mogao biti mehanizam izlaska iz kampa. S druge

²⁸ Usp. npr. <http://vijesti.hrt.hr/325657/oreskovic-poslali-smo-jasnu-poruka-europ-skoj-komisiji>.

strane, koliko nam je poznato, nekoliko je osoba izašlo iz kampa na način da su po njih došli njihovi srodnici, što je još jedan od pokazatelja da se zatvaranje u Slavonskom Brodu temeljilo ponajprije na fizičkoj imobilizaciji u kampu i izolaciji od informacija, pravne pomoći i sl., a ne na pravnoj osnovi (usp. Banich et al. 2016b). Osim toga nekolicina je osoba “izašla” iz kampa na način da su prebačene u detenciju u Ježevo u okviru postupka tzv. dobrovoljnog vraćanja, uglavnom u matičnu zemlju. Vodstvo kampa je osim takvog vraćanja u matične zemlje (koje se nije primjenjivalo na državljane Sirije), kao opciju izlaska iz kampa nudilo traženje azila u Hrvatskoj, što je značilo prebacivanje u prihvatilišta za tražitelje azila u Zagrebu ili Kutini. Upravo na taj način većina je zatvorenih osoba postepeno, iz dana u dan napuštala kamp. Traženje azila u tom je kontekstu bilo zapravo traženje izlaza iz kampa zbog čega se može govoriti i o nekoj vrsti prisile na azil (usp. Banich et al. 2016b). U praksi su oni koji su zatražili azil po izlasku iz kampa i dolasku u prihvatilišta u Zagrebu ili Kutini prije ili kasnije uglavnom nastavljali dalje, u tajnosti prelazili granicu, potvrđujući status Hrvatske kao tranzitne zemlje, siromašne i s disfunkcionalnim azilnim sustavom, bez razvijenih društvenih, srodničkih i drugih mreža koje bi im mogle olakšati život u novoj sredini (usp. Valenta et al. 2015).

Na dan kada je najavljeno zatvaranje kampa, 7. travnja 2016. godine, u njemu se nalazilo još stotinjak ljudi koji se do tada nisu odlučili ni za jednu od “ponuđenih opcija” i koji će sljedećih dana s obzirom na to hoće li ili neće tražiti azil, ali i s obzirom na statuse i identitete zadobivene u kampu, biti prebačeni u prihvatilište za tražitelje azila ili u detenciju. Oni koji su zatražili azil prebačeni su u prihvatilište u Zagrebu, čime im je vraćena sloboda kretanja, doduše na hrvatskom teritoriju i u okvirima koji su predviđeni zakonima i uredbama vezanim uz tražitelje azila. Onima koji nisu tražili azil, a imali su u kampu status člana obitelji te su bili zatvoreni u trećem sektoru, izdana su rješenja o *privremenoj odgodi prisilnog udaljenja iz EGP-a* (Europskog gospodarskog prostora) i to eksplicitno stoga što *dolaze iz ratom zahvaćenih područja*. Njima je određen premještaj u dio prihvatilišta u Zagrebu koji je stavljen u funkciju “alternative detenciji” i koji se neformalno nazivao trećim sektorom čime je generička oznaka za zatvaranja u kampu nadživjela i njegovo zatvaranje. S druge strane, onima koji također nisu tražili azil u Hrvatskoj, a u kampu su imali status “muškaraca samaca” te su u trenutku najave o zatvaranju kampa bili u prvom sektoru, izdana su rješenja o *protjerivanju iz Hrvatske* iako su dolazili iz istih zemalja, *ratom zahvaćenih područja*, što je u tim rješenjima prešućeno. Njima je do prisilnog udaljenja, najduže na šest mjeseci, određen *smještaj u Prihvatnom*

centru za strance, odnosno nastavak detencije i daljnje zatvaranje u Ježevu (usp. Inicijativa Dobrodošli 2016).

Brojni su i kompleksni razlozi, u rasponu od vrlo specifičnih do načelnih, od kojih su neki srodni onima opisanima u literaturi (v. npr. Hess 2012; Papadopoulos et al. 2008: 183–203; Tsianos i Karakayali 2010; Valenata et al. 2015), zašto su izbjeglice zatvoreni u kampu odgađali pa i odbijali traženje azila u Hrvatskoj čak i onda kada su bili suočeni sa zatvaranjem u Ježevu i nastavkom detencije. Sigurno je tek da se u pozadini svih tih razloga nalazi stalna prijetnja “virtualnog zatvora” (Papadopoulos et al. 2008: 176), strah od hvatanja u mreže podataka kojima bi se dodatno izložili opasnosti od deportacije kada jednom možda ipak dođu do zemlje u kojoj žele zahtijevati međunarodnu zaštitu (usp. npr. Migrant Voices 2017; Papadopoulos et al. 2008: 176–178). Naime, činom podnošenja zahtjeva za traženjem azila u Hrvatskoj, koji podrazumijeva i evidenciju u EURODAC-u, jedinstvenoj bazi otisaka prstiju tražitelja azila i tzv. iregularnih migranata, njihov ionako s obzirom na ishod visoko neizvjestan postupak traženja azila koji bi pokrenuli u nekoj drugoj europskoj zemlji bio bi slijedom Dublinske uredbe dodatno opterećen prijetnjom deportacije u Hrvatsku.²⁹

Osim kao puko izbjegavanje opasnosti, njihovo se odbijanje ili odlaganje traženja azila u Hrvatskoj može razumjeti i kao dio nastojanja da se čekanjem ustraje na putu prema odredištu koje nije nužno unaprijed određena geografska lokacija, nego dobro mjesto za život. Čekanje u tim okolnostima postaje opcija temeljena na znanjima i iskustvima o samom putu i zaustavljanjima kao sastavnim dijelovima tog puta. Naime, kampovi poput onog u Slavonskom Brodu prostori su koji samo “naoko proturječe samoj srži migracije” (Papadopoulos et al. 2008: 191; Tsianos i Karakayali 2010: 381); oni doista jesu mjesta imobilizacije, ali su i “tranzitne postaje” (Papadopoulos et al. 2008: 191; Tsianos i Karakayali 2010: 381). Iz perspektive prethodnih vlastitih ili tuđih zatvaranja, i slavonskobrodski kamp mogao se razumijevati kao mjesto na kojem je zaustavljanje, ma koliko dugo trajalo, ipak samo privremeno i u konačnici preduvjet za daljnje kretanje (usp. Tsianos i Karakayali 2010: 383). Čak i kada je to kretanje podrazumijevalo vraćanje prema istoku, kao što to uostalom pokazuje i slučaj Slavenskog

²⁹ Dublinska uredba suprotno najavama i naznakama (usp. npr. Kallius et al. 2015: 4) nije suspendirana u tom razdoblju. Prve osobe koje su koridorom preko Hrvatske došle do prosperitetnih europskih zemalja u Hrvatsku su deportirane još početkom 2016. godine, dakle, dok je koridor bio u funkciji. Od tada do danas, deportacije se kontinuirano provode (usp. Asylum 2017).

Broda, ono je potencijalno moglo opet zadobiti željeni smjer prema zapadu (usp. npr. Picozza 2017). Ljudi zatvoreni u slavonskobrodskom kampu bili su prethodno, kako smo saznavali u razgovorima s njima, dulje ili kraće privremeno zatvoreni u Zagrebu, Postojni i drugdje, ali njihovo je kretanje, koje je na ovoj razini bilo kretanje unatrag, ipak u svakom trenutku, kako pokazuju njihova prethodna iskustva ili primjeri tolikih drugih koji su uspjeli doći do zapada, ujedno sadržavalo i barem implicitnu mogućnost nastavka putovanja. U tom se smislu i zatvaranje u kampu u Slavenskom Brodu moglo, unatoč neizvjesnosti i razmjerima obespravljenosti, razumjeti kao još jedno zaustavljanje koje treba otrpjeti u ime nastavka puta s tog ili nekog drugog mjesta.

Stoga se u ovom kontekstu o čekanju umjesto kao o praksi imanenentnoj svakoj birokraciji, pa tako i onoj vezanoj uz postupak traženja azila, humanitarnog boravka i drugog, može govoriti kao o taktici otpora samoj birokraciji, odnosno statusima, opcijama i lažnim izborima koji su se nudili u slavonskobrodskom kampu. Za razliku od lako prepoznatljivih, iako izvan kampa, pa čak i sektora posve nevidljivih oblika otpora – poput spomenutog pasivnog otpora premještanju u prvi sektor, ali i onih nespomenutih kao što su različiti oblici samoozljeđivanja ili apeli i zahtjevi, istaknuti u samom kampu, odnosno ispisani na papirima ili upućeni aktivistima u telefonskim porukama – čekanje se kao otpor prepoznaje tek u odmaku. Poblize, “čekanje prilike”, pa čak i “čekanje da prođe” može se prepoznati kao jedan od oblika, kako ih nazivaju Dimitris Papadopoulos, Niamh Stephenson i Vassilis Tsianos (2008: 71–82 et passim), neprepoznatih politika otpora. Kao i drugim nevidljivim svakodnevnim borbama osoba u migraciji (npr. skrivanjem identiteta, kretanja, života) koje “dovode u pitanje status quo” (Ataç et al. 2015: 7) i čekanjem se, naime, manje ili više uspješno, ali uporno također podriiva i transformira kontrola migracija.

Na tom tragu se, uostalom, mogu interpretirati i događaji iz ljeta 2015. godine kada su se zatvorene granice Europe počele urušavati, a njezina *živa klopka za nepoželjne* preslagivati pred snagom kretanja koje je u sebi akumuliralo desetljeća otpora i nevidljivih svakodnevnih borbi. Konture onoga što je potom uslijedilo, koridora, kontrakoridora, zatvorenih sektora slavonskobrodskog kampa i drugog, ali i taktika otpora tim oblicima kontrole nastojale smo naznačiti u ovom tekstu.

Literatura

- Agier, Michel. 2015. *Managing the Undiscoverables. Refugee Camps and Humanitarian Government*. Cambridge i Malden: Polity Press. Preveo David Fernbach.
- Amnesty International. 2014. "The Human Cost of Fortress Europe. Human Rights Violations Against Migrants and Refugees at Europe's Border". Na: http://www.amnesty.eu/content/assets/Reports/EUR_050012014__Fortress_Europe_complete_web_EN.pdf.
- Andersson, Ruben. 2014. "Hunter and Prey. Patrolling Clandestine Migration in the Euro-African Borderland". *Anthropological Quarterly* 87/1: 119-149.
- Arbogast, Lydie (nacrt i koordinacija). 2016. *Migrant Detention in the European Union. A Thriving Business. Outsourcing and Privatisation of European Detention*. Migreurop. Na: <http://www.migreurop.org/IMG/pdf/migrant-detention-eu-en.pdf>.
- Asylum Information Database. 2017. *The Dublin System in 2016. Key Figures from Selected European Countries*. European Council on Refugees and Exiles. Na: http://s3.amazonaws.com/ecre/wp-content/uploads/2017/03/27170638/AIDA_2016Update_Dublin.pdf.
- Ataç, Ilker; Stefanie Knron, Sarah Schilliger, Helge Schwiertz i Maurice Stierl. 2015. "Struggles of Migration as in-/visible Politics. Introduction". *movements* 1/2: 1-18. Na: <http://movements-journal.org/issues/02.kaempfe/01.ata%C3%A7,kron,schilliger,schwiertz,stierl--einleitung~en.pdf>.
- Balibar, Étienne 2004. *We, the People of the Europe? Reflecons on Transnational Citizenship*. New Jersey: Princeton University Press. Preveo James Swenson.
- Banich, Selma; Lukas Gerbig i Adrienne Homberger. 2016a. *Report on Systemic Police Violence and Push-Backs against Non-SIA People Conducted by Croatian Authorities*. Na: http://moving-europe.org/wp-content/uploads/2016/01/28.01.2016_Report-Police-Violence-and-Push-Backs.pdf.
- Banich, Selma; Sunčica Brnardić, Marijana Hamersšak, Sara Kekuš, Iva Marčetić, Mojca Piškori i Magda Sindičić. 2016b. *Izješće o sustavnom kršenju ljudskih prava u zatvorenim dijelovima Zimskog prihvatno-tranzitnog centra u Slavonskom Brodu, od strane hrvatskih vlasti*. Na: http://welcome.cms.hr/wp-content/uploads/2016/03/Izjestaj_o_krsenjima_ljudskih_prava_u_izbjeglickom_kampu_u_Slavonskom_Brodu.pdf.
- Bez nec, Barbara; Marc Speer i Marta Stojić Mitrović. 2016. *Governing the Balkan Route. Macedonia, Serbia and European Border Regime. (Research Paper Series of Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe 5)*. Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe.
- Bialasiewicz, Luiza 2012. "Off-shoring and Out-sourcing the Borders of Europe. Libya and EU border work in the Mediterranean". *Geopolitics* 17/4: 843-866.
- Brian, Tara i Frank Laczko. 2016. "Introduction. Migrants Death Around the World in 2015". U *Fatal Journey 2. Identification and Tracing of Dead and Missing Migrants*. Tara Brian i Frank Laczko, ur. Geneva: International Organization for Migration, 1-30. Na: https://publications.iom.int/system/files/fataljourneys_vol2.pdf.

- Casas-Cortes, Maribel; Sebastian Cobarrubias i John Pickles. 2012. "Re-bordering the Neighbourhood. Europe's Emerging Geographies of Non-accession Integration". *European Urban and Regional Studies* 20/1: 37–58.
- Cobarrubias, Sebastian; Maribel Casas-Cortes, Glenda Garelli, Charles Heller, Lorenzo Pezzani, John Pickles i Martina Tazzioli. 2015. "Externalization". (New Keywords. *Migration and Border*, ur. Nicholas De Genova, Sandro Mezzadra i John Pickles). *Journal of Cultural Studies* 29/1: 1–23.
- De Genova, Nicholas. 2002. "Migrant 'Illegality' and Deportability in Everyday Life". *Annual Review of Anthropology* 31: 419–447.
- De Genova, Nicholas. 2016. *Detention, Deportation, and Waiting. Toward a Theory of Migrant Detainability*. (Global Detention Project Working Paper 18). Na: <https://www.globaldetentionproject.org/wp-content/uploads/2016/12/De-Genova-GDP-Paper-2016.pdf>.
- Frébutte, Marc-Antoine. 2016. "Stuck and Stricken in Serbia". *aNtiDoTe Zine*. Na: <https://antidotezine.com/2016/05/11/stuck-and-stricken/>.
- Grbac, Petar. 2013. *Civitas, Polis, and Urbis. Reimagining the Refugee Camp as a City*. (Working Papers Series 96). Oxford: Refugee Studies Center.
- Guild, Elspeth; Sergio Carrera, Lina Vosyliūte, Kees Groenendijk, Evelin Brouwer, Didier Bigo, Julien Jeandesboz i Médéric Martin-Mazé. 2016. *Internal Border Controls in the Schengen Area. Is Schengen Crisis-proof?* [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571356/IPOL_STU\(2016\)571356_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571356/IPOL_STU(2016)571356_EN.pdf).
- Hameršak, Marijana i Iva Pleše. 2017. "Zimski prihvatno-tranzitni centar Republike Hrvatske. Etnografsko razumijevanje slavonskobrodskog kampa za izbjeglice", u ovom zborniku.
- Harell-Bond, Barbara. 1986. *Imposing Aid. Emergency Assistance to Refugees*. Oxford etc.: Oxford University Press.
- Hassan, Ali i Linn Biörklund. 2016. "The Journey to Dreamland Never Ends. A Refugee's Journey from Somalia to Sweden". *Refugee Survey Quarterly* 35/2: 116–136.
- Hess, Sabine. 2012. "De-naturalising Transit Migration. Theory and Methods of an Ethnographic Regime Analysis". *Population, Space and Place* 18/4: 428–440.
- Höning, Patrick. 2014. "Borders and the State of Exception. Framing the Unauthorised Migrant in Europe". *Etnofoor* 26/1: 125–145.
- Inicijativa Dobrodošli. 2016. *Zidne novine Inicijative Dobrodošli. Kriminalizacija i detencija izbjeglica preseljenih iz kampa u Slavanskom Brodu*. Na: http://www.cms.hr/system/article_document/doc/282/Zidne_novine_Inicijative_Dobrodosli.pdf.
- Joint Statement of Heads of Police Services from the Meeting Held in Zagreb, Croatia, on 18th February 2016. 2016. Na: https://www.mup.hr/UserDocsImages/topvijesti/2016/veljaca/migranti_sastanak/joint_statement.pdf.
- Juranić, Luka Nenad. 2015. "Rigonce je pakao na Zemlji". *Radio Slobodna Evropa*. Na: <http://www.slobodnaevropa.org/a/dnevnik-luke-nenada-juranica-rigonce-je-pakao-na-zemlji/27336299.html>.

- Kallius, Annastiina; Daniel Montereescu i Prem Kumar Rajaram. 2015. "Immobilizing Mobility. Border Ethnography, Illiberal Democracy, and the Politics of the 'Refugee Crisis' in Hungary". *American Ethnologist* 43/1: 1-13.
- Kasperek, Bernd. 2016. "Routes, Corridors, and Spaces of Exception. Governing Migration and Europe". *Near Futures Online. Europe at a Crossroads. Managed Inhospitality* 1. Na: http://nearfuturesonline.org/wp-content/uploads/2016/01/Kasperek_Final_PDF.pdf.
- Kasperek, Bernd i Marc Speer. 2015. "Of Hope. Hungary and the Long Summer of Migration". Na: <http://bordermonitoring.eu/ungarn/2015/09/of-hope-en/>.
- Kogovšek Šalomon, Neža. 2016a. "Humanitarni koridor. Stanje izjeme v času globalnih migracij". *Časopis za kritiko znanosti* 44/264: 61-71.
- Kogovšek Šalomon, Neža. 2016b. "Legal Implications of 'Humanitarian Corridor'". U *Razor-Wired. Reflections on Migration Movements through Slovenia in 2015*. Neža Kogovšek Šalomon i Veronika Bajt, ur. Ljubljana: Peace Institute, 39-49. Na: http://www.mirovni-institut.si/wp-content/uploads/2016/03/Razor_wired_publikacija_web.pdf.
- Kogovšek Šalomon, Neža i Veronika Bajt, ur. 2016. *Razor-Wired. Reflections on Migration Movements through Slovenia in 2015*. Ljubljana: Peace Institute. Na: http://www.mirovni-institut.si/wp-content/uploads/2016/03/Razor_wired_publikacija_web.pdf.
- Konjikušić, Davor. 2016. "Zaustavljeni životi". *Novosti*. Na: <http://www.portalnovosti.com/zaustavljeni-ivoti>.
- Ladić, Maja i Katarina Vučko. 2016. "Slovenia's Response to Increased Arrivals of Refugees. We Don't Want Them, but We Don't Also Understand Why They Don't Want to Stay". U *Razor-Wired. Reflections on Migration Movements through Slovenia in 2015*. Neža Kogovšek Šalomon i Veronika Bajt, ur. Ljubljana: Peace Institute, 15-29. Na: http://www.mirovni-institut.si/wp-content/uploads/2016/03/Razor_wired_publikacija_web.pdf.
- Lalić Novak, Goranka. 2013. "Ograničenje slobode kretanja tražitelja azila. Zaštitna mjera ili kazna?". *Pravni vjesnik* 29/3-4: 139-156.
- Lunaček Brumen, Sarah i Ela Meh. 2016. "Vzpon in padec koridorja. Nekaj refleksij o spremembah na balkanski migracijski poti od poletja 2015". *Časopis za kritiko znanosti* 44/264: 21-45.
- Malkki, Liisa. 1995. "Refugees and Exile. From 'Refugee Studies' to the National Order of Things". *Annual Review of Anthropology* 24: 495-523.
- Migrant Voices. 2017. *Road to Nowhere. Case Studies of Europe's Dublin Regulation and its Impacts*. Na: <https://www.scribd.com/document/341947352/Roads-to-Nowhere>.
- Moving Europe. 2016. "The 'Humanitarian Corridor'". U *Summer of Migration*. Na: <http://moving-europe.org/wp-content/uploads/2016/09/Part-6-The-Humanitarian-Corridor.pdf>.
- New Keywords Collective. 2016. "Europe/Crisis. New Keywords of 'the Crisis' in and of 'Europe'". *Near Futures Online. Europe at a Crossroads* 1. Na: http://nearfuturesonline.org/wp-content/uploads/2016/01/New-Keywords-Collective_11.pdf.

- Papadopoulos, Dimitris; Niamh Stephenson i Vassilis Tsianos. 2008. *Escape Routes. Control and Subversion in 21st Century*. London: Pluto.
- Petrović, Duško. 2016. *Izbjegništvo u suvremenom svijetu. Od političkoteorijskih utemeljenja do biopolitičkih ishoda*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Petrović, Duško. 2017. "Humanitarno izuzeće. Normalizacija suspenzije prava u kampu i koridoru", u ovom zborniku.
- Picozza, Fiorenza. 2017. "Dublin on the Move. Transit and Mobility Across Europe's Geographies of Asylum". *movements* 3/1: 71–88. Na: <http://movements-journal.org/issues/04.bewegungen/05.picozza--dublin-on-the-move.html>.
- Pistotnik, Sara; Uršula Lipovec Čebren i Nina Kozinc. 2016. "‘Ta prostor je postal naš, skupen prostor. To je zame cilj Fronte’. Intervju z aktivistkama in aktivistom Protirasistične fronte brez meja". *Časopis za kritiko znanosti* 44/264: 99–118.
- Protokol između Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Ravnateljstva policije i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, Direkcije policije o suradnji u migracijskoj krizi i sprječavanju nezakonitih migracija. 2015. Na: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/2015/271%20sjednica%20Vlade//271%20-%2015a.pdf>.
- Rahola, Frederico. 2011. "The Detention Machine". U *Racial Criminalization of Migrants in 21st Century*. Salvatore Palidda, ur. London: Ashgate, 95–106.
- Razac, Oliver. 2009. *Politička povijest bodljikave žice. Prerija, rov, logor*. Zagreb: Ljevak. Preveo Leonardo Kovačević.
- Santer, Kiri i Vera Wriedt. 2017. "(De-)Constructing Borders. Contestations in and Around the Balkan Corridor in 2015/2016". *movements* 3/1: 141–150. Na: <http://movements-journal.org/issues/04.bewegungen/10.santer,wriedt--de-constructing-borders.pdf>.
- s. n. 2016. "Significant Changes in the Threatment of Refugees". Na: <http://www.mirovni-institut.si/en/significant-changes-in-the-treatment-of-refugees/>.
- s. n. s. a. *Detencija u Hrvatskoj*. Na: https://nobordersserbia.files.wordpress.com/2015/03/zine_detencijahr-novi.pdf.
- Schwarz, Inga. 2016. "Racializing Freedom of Movement in Europe. Experiences of Racial Profiling at European Borders and Beyond". *movements* 2/1: 253–265. Na: <http://movements-journal.org/issues/03.rassismus/16.schwarz--racializing.freedom.of.movements.in.europe.pdf>.
- Šelo Šabić, Senada i Sonja Borić. 2016. *At the Gate of Europe. A Report on Refugees on the Western Balkan Route*. Fridrich Erbert Stiftung. Na: http://www.irmo.hr/wp-content/uploads/2016/05/At-the-Gate-of-Europe_WEB.pdf.
- Speer, Marc. 2015. "Von Spielfeld nach Slavonski Brod". Na: <http://moving-europe.org/von-spielfeld-nach-slavonski-brod/>.
- Tsianos, Vassilis i Serhat Karakayali. 2010. "Transnational Migration and the Emergence of the European Border Regime. An Ethnographic Analysis". *European Journal of Social Theory* 13/3: 373–387.

- Tučkorić, Lana. 2008. "Detencija tražitelja azila u Republici Hrvatskoj. Osvrt na pravnu regulativu i praksu". *Bilten projekta Zaštita tražitelja azila u Republici Hrvatskoj i regiji* 3/2: 2–4.
- Ured pučke pravobraniteljice. 2017. *Izvešće pučke pravobraniteljice za 2016. godinu*. Na: http://ombudsman.hr/izvjescje_pucke_pravobraniteljice_za_2016._godinu.pdf.
- Valenta, Marko; Drago Zuparić-Iljić i Tea Vidović. 2015. "The Reluctant Asylum-Seekers. Migrants at the Southeastern Frontiers of the European Migration System". *Refugee Survey Quarterly* 34/3: 95–113.
- Wachsmann, Nikolaus. 2015. *KL. A History of the Nazi Concentration Camps*. Abacus: London.
- Walters, William. 2002. "Mapping Schengenland. Denaturalizing the Border". *Environmental and Planning D. Society and Space* 20/5: 561–580.
- Walters, William. 2004. "Secure Borders, Safe Haven, Domopolitics". *Citizenship Studies* 8/3: 237–260.
- Walters, William. 2015a. "Migration, Vehicles, and Politics. Three Thesis on Viapolitics". *European Journal of Social Theory* 18/4: 469–488.
- Walters, William. 2015b. "Reflections on Migration and Governmentality". *movements* 1/1: 1–25. Na: <http://movements-journal.org/issues/01.grenzregime/04.walters--migration.governmentality.pdf>.